

І.М. ДАНИЛИК¹, Л.М. БОРСУКЕВИЧ²

¹ Інститут екології Карпат НАН України
вул. Козельницька, 4, м. Львів, 79026, Україна
idm777@lviv.farlep.net

² Ботанічний сад Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Черемшини, 44, м. Львів, 79014, Україна
botsad@franko.lviv.ua

НОВЕ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ *OPHRYS APIFERA* HUDS. (*ORCHIDACEAE*) В УКРАЇНІ

Ключові слова: *Ophrys apifera*, рідкісний вид, ареал, нова знахідка, Рогатинське Опілля, охорона

У флорі України родина *Orchidaceae* Juss. займає особливе місце, оскільки всі її види занесені до «Червоної книги України» [8]. Серед численних родів цієї родини значною раритетністю таксонів вирізняється рід *Ophrys* L., який у світовій флорі, за даними різних авторів [1, 2, 4, 6, 9, 11–13], налічує від 30 до 45 видів, поширених переважно в Західній Євразії та частково — в Північній Африці. Проте основна частина ареалу цього роду розміщена в Європі [9, 13].

В Україні, за даними літературних джерел [5–7], до роду *Ophrys* належать усього чотири види, три з яких (*O. apifera* Huds., *O. oestriфера* M. Bieb., *O. taurica* (Aggeenko) Nevski) трапляються тільки в Криму, а *O. insectifera* L. відомий із регіонів Карпат і Опілля. Враховуючи сучасні відомості про поширення перелічених видів, до найрідкісніших із них на території України належить *O. apifera*. У зв'язку з відсутністю цього виду у «Флорі України» [1] нижче наводимо його номенклатурну цитату:

Ophrys apifera Huds. 1762, Fl. Angl.: 340. — *O. arachnites* Mill. 1768, Gard. Dict. ed. 8: 7. — *O. aquisgranensis* Kal-

tenb. 1850, Verh. Naturhist. Vereines Preuss. Rheinl. Westphalens 7: 519. — *O. botteronii* Chodat, 1889, Bull. Soc. Bot. Genève 5: 187. — *O. ripaensis* Porta, 1905, Atti Accad. Rovereto, III, 11(2): 7. — *O. apifera* subsp. *jurana* Ruppert, 1911, Allg. Bot. Z. Syst. 17: 2. — *O. friburgensis* (Freyhold) O. Nägeli, 1912, Ber. Schweiz. Bot. Ges. 21: 178. — *O. bicolor* O. Nägeli, 1914, Ber. Schweiz. Bot. Ges. 23: 64, nom. illeg. — **Офрис бджолоносна.**

Ophrys apifera — європейсько-середземноморсько-передньоазійський вид, основна частина ареалу якого охоплює Атлантичну та Середню Європу, Середземномор'я, диз'юнктивна — Північну Африку, Кавказ, Малу та Західну Азію [1, 2, 4, 6, 7, 9, 11–13].

Під час проведення польових досліджень на території Рогатинського Опілля (09.06.2010) в околицях с. Водники Галицького р-ну Івано-Франківської обл. ми виявили нове місцезнаходження *O. apifera* (рис. 1). Це — перша знахідка даного виду не тільки для флори Західного Поділля, але й для флори континентальної України загалом (рис. 2), оскільки донині він був відомий лише з кількох локалітетів на Південному березі Криму (від Севастополя до Ялти) [5].

У виявленому нами локалітеті *O. apifera* проявляє себе як мезоксерофіт, росте на карбонатомісному ґрунті частково порушених лучно-степових схилів (~15°) південно-західної експозиції на висоті 270–280 м над р.м. Нижче наводимо геоботанічний опис за участю *O. apifera*, що відображає його фітоценотичну приуроченість у дослідженому місцезростанні.

Угруповання, в якому було виявлено *O. apifera*, відзначається видовим багатством (налічується 47 видів судинних рослин) і характеризується двоярусною структурою. Висота першого ярусу, складеного *Frangula alnus* Mill. і *Prunus spinosa* L., сягає 1 м, покриття низьке — близько 1 %. Висота другого основного трав'яного ярусу — 25–30 см, проективне покриття — 80–85 %. В угрупованні домінують: *Inula ensifolia* L. (з покриттям 40 %), а також *Carex humilis* Leyss. і

Рис 1. Загальний вигляд *Ophrys apifera* Huds.

Fig. 1. General view of *Ophrys apifera* Huds.

Рис. 2. Поширення *O. apifera* в Україні: 1 — нове місцезнаходження; 2 — місцезнаходження за літературними даними

Fig. 2. Distribution of *O. apifera* in Ukraine: 1 — new locality; 2 — literature data

Peucedanum cervaria (L.) Lapeug. (з покриттям 20 %). Інші види, такі як *Anthericum ramosum* L., *Brachypodium pinnatum* (L.) P. Beauv., *Filipendula vulgaris* Moench, *Galium boreale* L., *Carex michelii* Host, *Carex montana* L., *Geranium sanguineum* L., *Leucanthemum vulgare* Lam., *Primula veris* L., *Salvia pratensis* L., *Stachys recta* L., *Thesium linophyllum* L., *Trifolium medium* L., *Pyrethrum corymbosum* (L.) Scop., *Achillea millefolium* L., *Agrimonia eupatoria* L., *Asperula cynanchica* L., *Briza media* L., *Campanula sibirica* L., *Cirsium pannonicum* (L. f.) Link, *Securigera varia* (L.) Lassen, *Eryngium planum* L., *Falcaria vulgaris* Bernh., *Fragaria vesca* L., *Galium mollugo* L., *Knautia arvensis* (L.) Coult., *Leontodon hispidus* L., *Linaria vulgaris* Mill., *Medicago falcata* L. aggr., *Orobanche* sp., *Pilosella* sp., *Plantago media* L., *Poa compressa* L., *Polygala comosa* Schkuhr, *Prunella grandiflora* (L.) Scholl., *Ranunculus polyanthemos* L., *Teucrium chamaedrys* L., *Thalictrum minus* L. aggr., *Vincetoxicum hirsutaria* Medik., *Viola hirta* L., *Ophrys apifera* Huds., *Lathyrus latifolius* L., трапляються поодинокі або з покриттям 1—5 %. Моховий покрив в угрупованні не виражений.

Зважаючи на спектр видів, які формують це угруповання, можна зарахувати його до класу *Trifolio-Geranietae sanguinei* Th. Müll. 1961 порядку *Origanetalia* Th. Müll. 1961 союзу *Geranio sanguinei* Tx. ap. Th. Müll. 1961 асоціації *Geranio-Peucedanetum cervariae* (Kuhn 1937) Th. Müll. 1961. Цікаво, що у Криму *O. apifera* був виявлений у фітоценозах класу *Rhamno-Prunetea* Rivas Goday et Garb. 1961 [5]. Фітоценози цього класу наявні й на вищевказаних степових схилах. Вони утворюють контактні смуги з описаним нами угрупованням. Це свідчить про те, що

умови, до яких приурочений цей вид орхідних на території Рогатинського Опілля, близькі до кримських.

Відомо, що *O. apifera* існує у формі популяцій з дуже низькою чисельністю особин, зокрема, у кримських популяціях «... фіксувалося лише по кілька особин у двох місцезнаходженнях» [5, с. 199]. У дослідженому місцезростанні ми виявили лише дві генеративні особини, проте не виключено, що тут можуть бути особини інших вікових станів, наприклад віргінільні. Знайдені генеративні особини дещо різняться за своїми морфометричними параметрами. **Перша особина** складається із трьох генеративних пагонів різних розмірів (перший пагін — 49 см завдовжки, 7 листків, 8 квіток; другий — 43 см завдовжки, 7 листків, 6 квіток; третій — 39 см завдовжки, 6 листків, 6 квіток); **друга** — (перший пагін — 46 см завдовжки, 6 листків, 7 квіток; другий — 34 см завдовжки, 6 листків, 4 квітки). Такі параметри особин вказують на доволі близькі до оптимальних екологічні умови існування цього виду, хоча, враховуючи загальне поширення, на території Рогатинського Опілля встановлена його крайня північно-східна межа ареалу.

Найближчими до виявленого нами місцезнаходження *O. apifera* є місцезростання у Чехії (Білі Карпати) [14], Словаччині (Малі Карпати) [15], Угорщині (хребет Будай біля Будапешта) [10] та Румунії (Трансільванія) [11]. Північно-східна частина ареалу виду дає змогу простежити його міграційний шлях із Середземномор'я до Центральної Європи, а далі — через Північно-Західне Поділля (Рогатинське Опілля) до Криму, Кавказу, Ірану. Тому постає питання про час виникнення цього локалітету на території Рогатинського Опілля. Вважаємо, що знахідка *O. apifera* може вказувати на ранній генезис лучних степів у зоні Лісостепу, тобто свідчити про реліктовість виявленого місцезнаходження. Підтвердженням цієї думки є отримані нами раніше результати синфітоіндикаційної оцінки подільських лучних степів, зокрема, розташованих неподалік Касової гори [3].

Незважаючи на значний ареал, на всій території поширення виду відбувається процес його поступового вимирання. Він занесений до «Червоних книг» багатьох країн [5, 10 та ін.], а також Додатку II CITES. В Україні *O. apifera* охороняється в Ялтинському гірсько-лісовому природному заповіднику та заказнику «Долина Ласпі» [5, 7]. З огляду на те, що виявлений нами локалітет *O. apifera* розміщений безпосередньо біля межі однієї з ділянок Галицького національного природного парку (НПП), пропонуємо для збереження цього «зникаючого» виду орхідних і виявлених тут інших видів, занесених до «Червоної книги України» (*Pulsatilla grandis* Wend. і *Adonis vernalis* L.), включити досліджену лучно-степову ділянку площею близько 5 га до його складу з метою здійснення моніторингових досліджень за станом популяцій цих видів.

Гербарний зразок *O. apifera* переданий до гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW). Автори висловлюють щире подяку за підтвердження правильності визначення виявленого виду та консультації, надані нам при написанні цього повідомлення головному науковому співробіт-

нику Інституту ботаніки професору, д-ру біол. наук В.В. Протопоповій, а також за допомоги під час польових досліджень — начальнику наукового відділу Галицького НПП В.В. Бучку.

Дослідження проведені за підтримки ВАТ «Івано-Франківськцемент». Голова правління Б.Й. Заяць.

1. Бордзиловський Є.І. Рід 199. Офрис — *Ophrys* (L.) Swartz // Флора УРСР. — Т. III. — К.: Вид-во АН УРСР, 1950. — С. 400—401.
2. Колаковский А.А. Флора Абхазии. — Тбилиси: Мецниереба, 1986. — Т. IV. — 362+XXXVIII с.
3. Лусенко Г., Данилик І., Борсукевич Л. Порівняльна синфітоіндикаційна оцінка подільських лучних степів // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол. — 2010. — Вип. 53. — С. 9—18.
4. Невский С.А. Род 352. Офрис — *Ophrys* (L.) Swartz // Флора СССР. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1935. — Т. IV. — С. 722—730.
5. Протопопова В.В. Офрис бджолоносна — *Ophrys apifera* Huds. // Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — С. 199.
6. Смольянинова Л.А. Род 31. Офрис — *Ophrys* (L.) Swartz // Флора Европейской части СССР. — Л.: Наука, 1976. — Т. II. — С. 57—59.
7. Собко В.Г. Орхідеї України. — К.: Наук. думка, 1989. — 192 с.
8. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 912 с.
9. Delforge P. Orchids of Europe, North Africa and the Middle East. — London: A&C Black Publishers Ltd., 2006. — 640 p.
10. Magyarország védett növényei / S. Farkas. — Budapest: Mezőgazda Kiadó, 1999. — 416 old.
11. Nyárády A., Beldie Al. Genul 759. *Ophrys* L. // Flora RSR. — București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972. — Т. XII. — С. 655—662.
12. Soó R. Species and subspecies of the genus *Ophrys* // Acta Bot. Acad. Scient. Hungar. — 1970. — 16, № 3—4. — P. 373—392.
13. Soó R. Genus 30. *Ophrys* L. // Flora Europaea. *Alismataceae* to *Orchidaceae* (*Monocotyledones*). — Cambridge: Cambridge University Press, 1980. — Vol. V. — P. 344—349.
14. Tlusták V., Jongepierová-Hlobilová I. Orchideje Bílých Karpat. — Olomouc: Krajské vlastivědné museum v Olomouci, 1990. — 128 s.
15. Vlčko J., Ditě D., Kolník M. Vstavačovite Slovenska. — Zvolen: Orchidea, 2003. — 120 s.

Рекомендує до друку
М.М. Федорончук

Надійшла 27.11.2010 р.

И.Н. Данылык¹, Л.М. Борсукевич²

¹ Інститут екології Карпат НАН України, Львов, Україна

² Ботанический сад Львовского национального университета
имени Ивана Франко, Україна

НОВОЕ МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ *OPHRYS APIFERA* HUDS. (*ORCHIDACEAE*) В УКРАИНЕ

Приводятся сведения о новом местонахождении редкого вида флоры Украины — *Ophrys apifera* Huds (*Orchidaceae* Juss.). Оно было обнаружено летом 2010 г. на территории Рогатынского Ополя (Западное Подолье) в окрестностях с. Водники Галицкого р-на Ивано-Франковской обл. Даны номенклатурная цитата вида, сведения о его географическом распространении и эколого-ценотических особенностях местопроизрастания на северо-восточной границе ареала. Сделано предположение о миграционном пути *O. apifera* и реликтовости обнаруженного местонахождения.

К л ю ч е в ы е с л о в а: *Ophrys apifera*, редкий вид, ареал, новая находка, Рогатынское Ополье, охрана.

I.M. Danylyk¹, L.M. Borsukevych²

¹Institute of Ecology of the Carpathians, National Academy of Sciences of Ukraine, L'viv, Ukraine

²Botanical Garden of Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine

A NEW FIND OF *OPHRYS APIFERA* HUDS. (*ORCHIDACEAE*) IN UKRAINE

A new locality for rare orchid species *Ophrys apifera* Huds. (*Orchidaceae* Juss.) is reported. It was discovered on the territory of Rogatynske Opillya (Western Podillya), near Vodnyky village, Ivano-Frankivsk Region, in summer 2010. Relevant nomenclatural citations for the species are provided. Information about its geographical distribution and ecological-coenotic features of the locality at the northeastern border of the range are given. It is regarded as a relic locality. Migration pathways for *O. apifera* are suggested.

Key words: *Ophrys apifera*, rare species, range, new find, Rogatynske Opillya, conservation.